

Бутун дунёдаги хурриятчилар орасида бир сўз бор: «Хуррият берилмас, олинур. Хеч нарса ила олуб бўлмас, факат Кон ва курбон илагина олуб бўлур». Мана бу жумлалар Хакикатга шул қадар мувофиқдурки, хазрати Одамдан шул вақтгача хеч бир давлат ва мамлакатда хурриятнинг берилгани, кон ва курбонсиз берилгани тарихларда кўрилмайдур. Балки, ҳар замон ва ерда хуррият берилмаган, олинган ҳам кўп кон ва курбонлар баробаринагина олинган.

Бизнинг Россияда ҳам ҳозирги хуррият 1772 йил (Пугачёв ихтилоли) дан давом этуб келган тортишувлар, тўкилган конлар, берилган курбонлар баробаринагина олинди. Ушбу 145 йил ичинда Русияда хуррият учун мингларча олимларнинг баданлари турма ва зиндонларда чуриди. Мингларча файласуфлар кўл ва оёқлари боғланган ҳолда Сибирия саҳроларида умр ўтказдилар. Мингларча дохийлар азиз ватанларидан айрилиб, чет мамлакатларда кочиби юрмакка мажбур бўлдилар. Мингларча қахрамонлар кўкракларин ўкка, бўйинларин дор арконларина курбон этдилар. Мингларча гуноҳсиз мазлумлар ва мазлумалар ўзларининг маъсум конлари ила ер юзини лолазор этдилар. Лекин хуррият учун кўрилган шундай жабр ва жафолар, тўкилган конлар ва берилган курбонлар жаноб Ҳақ даргоҳида шул кунгача қабул бўлмаган тусли хуррият йўлида кўрилган бутун плонлар емирилиб келди. Хурриятчиларни тутмоқ, қамамоқ, осмоқ, кесмоқ ҳозиргача давом этди.

Бутун Русияда хуррият учун қилинган саъй ва ҳаракат, тўкилган кон ва берилган курбонларга энг оз кўшилгон ва хуррият йўлида энг оз зарар қурган бир миллат бор эса, ул ҳам ёлғиз Туркистон мусулмонлари эди.

Эски ҳукуматнинг 1916 йил 25 июн фармони хоинона ва золимонаси (Туркистонда ҳарбий мардикор олмақ фармони) Туркистон мусулмонларининг ҳам кўзларин очуб, билмажбур хурриятчилар қаторина қиритди. Зотан, аввал фармон шундай ҳикматсиз, мантисиз ва нодонлик ила берилгон эдики, телеграмми ўқигон ҳар бир киши хеч ўйла-масдан: «Бу фармон Туркистон мусулмонларини ҳукуматга қарши оёқландуруб, қирмақ ва ерларини қочоқларга бермақ учун махсус қикорилгон интибоҳнома», — деб ҳукм қилмоқка мажбур эди. Чунки аввал фармонда на халқни ҳозирламоқ йўллари бор ва на мардикорликни неча ададлиги бор ва на муҳлат бор? Фақат «Фронт орқасидаги хизматлар учун Туркистон, Сибирия ва Қоққоз инонародецларидан 19 дан 31 ёшгача бўлган эр қишиларни қақираман», деган қискача сўздан иборат бўлган ул фармоннинг ҳозиргача аскарий хизмат ҳаёлларина ҳам қелмаган бир халқ орасида қандай ҳаяжон тугдирмоғи ишлар бошидаги қишиларга, албатта, маълум бўлса қерақ эди. Тўсатдан қикарилгон бундай оғир фармон ёлғиз инсонларнигина эмас, ҳайвонларни ҳаракатга, қаршуликка мажбур этмоғи табиий эди. Шунини билиб туриб аввал фармонни истисносиз, шарҳсиз, плонсиз бутун Русияга нашр этдилар. Ҳам амалий суратда халқка хеч бир тушунтирмасдан, ишга қиришдилар. Ишнинг ҳақикатини билмоқ учун маҳкамаларга борган гуноҳсиз мусулмонларни отдилар, тутдилар, алҳосил, Туркистоннинг золим маъмурлари маълум 1916 йил июл қожиасини қўлдан ясаб майдонга қикардилар.

Бу қожиада Тошқандда Қалқин, Қолесников ва Мочаловлар, Қиззахда Ивановлар, Семиреқинский вилоятида, билмайман, тагин қимлар шул қадар «қахрамонлик»

кўрсатдиларки, уйдаги хотун-киз, бешикдаги болалар, ҳеч нарса кўлидан келмайдургон чол ва кампирлар, тилсиз хайвонлар, жонсиз иморатлар ва моллар ҳеч бири истисносиз суратда отилди, кесилди, ёкилди, ёндурилди.

Факат, баракат берсунга баъзи кишиларнинг саъй-ҳаракатлари соясида Туркистонга генерал Куропаткин, Тевкелев ва Керенскийлар келуб, ишнинг бир оз олдини тўсдилар. Аввалги юкорида исмлари ёзилгон «кахрамон»-лар шул кадар газабга мингон эдиларки, мусулмонларнинг гўшларин кабоб килиб емак ул «кахрамонлар»нинг ошкора ва раъдзабонлари ўлмиш эди. Агарда яна бир ой булар ўз холларина кўйилганда, эҳтимолки, Туркистоннинг кўп шаҳар ва кишлоклари ҳозирда кишисиз, бўш харобазорлардангина иборат бўлиб коларди.

Алҳосил, Туркистон мусулмонлари зулм панжасининг остида шул кадар эзилдилар ва хуррият, ҳуқуқ йўлида шул кадар кўп курбон бердиларки, бир-икки ой ичида бошка миллатларнинг 145 йил ичида берган курбонларига кувлаб етишдилар.

Мана бу курбонлар жаноб Ҳак даргоҳида энг макбул курбонлар бўлди. Чунки бу шахидларнинг отилгон, кесилгон, осилгонда тўкилгон ва мазлумларнинг кўзлариндан оккан ёшлари хануз қуримагон, ҳуқуқатга қаршулик тухмат ила зиндонларга солингон мингларча мусулмонларнинг судлари хануз тамом бўлмагон, военний судларнинг адолатсиз ҳуқуқлари ила осилгон шахидларнинг баданлари хануз қурумагон эдики, жаноби Ҳак бу зулм ва истибдодларнинг амирларидан тортиб, маъмурларигача, шохларидан тортиб, қоровулларигача ер билан яқсон қилди.

145 йилдан бери тортишиб келгон хуррият қахрамонлари ишчилар ва аскарлар ила баробар Туркистон мусулмонларини ҳам онларнинг ваҳшиёна зулм ва жабрларидан Қутқариб, Хуррият, Мусовот ва Адолат замонлар яна бита қўрди: «макбул курбонлар».

Мунаввар қори Абдурашидхонов
«Нажот» газетаси, 1917 йил, 26 март